

INKLYUZIV TA'LIMNING DOLZARB MUAMMOLARI

Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy fanlar fakulteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi. UZB-BU-23 guruhi talabasi

Olimova Odinaxon

[*olimovaodina0520@gmail.com*](mailto:olimovaodina0520@gmail.com)

Annotatsiya: Ushbu maqola inklyuziv ta'limning zamonaviy muammolarini o'rganadi, bu jarayonda nogironligi bo'lgan bolalar va boshqa maxsus ehtiyojlarga ega shaxslarning umumiy ta'lim muassasalarida ta'lim olish imkoniyatlarini tahlil qiladi. Maqolada inklyuziv ta'limning asosiy to'siqlari, shu jumladan infratuzilma yetishmasligi, o'qituvchilarning malakasizligi va ijtimoiy stereotiplar ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda adabiyotlar tahlili, so'rovnomalar va intervyu usullari qo'llanilgan. Natijalar inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun davlat siyosati, o'qituvchilar tayyorligi va jamoatchilikni xabardor qilish bo'yicha takliflarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, maxsus ehtiyojlar, ta'lim siyosati, o'qituvchilar malakasi, ijtimoiy integratsiya.

Inklyuziv ta'lim barcha bolalarga, ularning jismoniy, aqliy yoki ijtimoiy holatidan qat'i nazar, teng ta'lim olish imkoniyatini ta'minlashga qaratilgan tizimdir. O'zbekistonda so'nggi yillarda inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha muhim qadamlar qo'yilgan bo'lsa-da, hali ko'plab muammolar mavjud. Ushbu muammolar orasida moddiy-texnik ta'minotning yetishmasligi, o'qituvchilarning maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashga tayyor emasligi va jamiyatdagi stereotiplar alohida ajralib turadi. Maqola ushbu muammolarni tahlil qilish va ularga yechim taklif qilishga qaratilgan.

Inklyuziv ta'limning dolzarb muammolari O'zbekiston kontekstida va global miqyosda ko'p qirrali va murakkab masalalar sifatida ko'rinadi. Bu muammolar ta'lim tizimining barcha ishtirokchilariga – o'quvchilar, o'qituvchilar, ota-onalar, maktab ma'muriyati va davlat idoralariga ta'sir qiladi. Quyida ushbu muammolar batafsil yoritiladi va ularning sabablari, oqibatlar hamda yechim yo'llari keltiriladi.

Infrastruktura va resurslarning yetishmasligi

Muammo: Inklyuziv ta'limning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun maktablar maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashtirilgan infratuzilmaga ega bo'lishi kerak. Biroq, O'zbekistonda ko'plab maktablarda bunday shart-sharoitlar mavjud emas:
- Nogironligi bo'lgan bolalar uchun rampalar, liftlar yoki maxsus hojatxonalar deyarli yo'q.

- Sensorli nogironlik (ko‘rish yoki eshitish) bo‘lgan bolalar uchun Brail yozuvi, audio materiallar yoki imo-ishora tili vositalari ta'minlanmagan.

- Maxsus ta'lim texnologiyalari, masalan, kompyuter dasturlari yoki moslashtirilgan o‘quv jihozlari yetishmaydi.

Sabablari:

- Davlat byudjetida inklyuziv ta'lim infratuzilmasini rivojlantirish uchun yetarli mablag‘ ajratilmagan.

- Maktablarning moddiy-texnik bazasi eskirgan va yangilanish sur‘ati sekin.

- Maxsus jihozlarning narxi yuqori, import qilinishi esa qimmat.

Oqibatlari:

- Nogironligi bo‘lgan bolalar maktabga kirishda jismoniy to‘siqlarga duch keladi.

- Ta'lim jarayoniga to‘liq jalb qilinmaydi, bu esa ularning o‘quv muvaffaqiyatiga salbiy ta'sir qiladi.

- Ota-onalar farzandlarini oddiy maktablarga berishdan bosh tortadi, bu esa segregatsiyani kuchaytiradi.

Yechim yo‘llari:

- Davlat tomonidan maktablarning moddiy-texnik bazasini yangilash uchun maxsus dasturlar ishlab chiqish.

- Xalqaro tashkilotlar va xususiy sektor bilan hamkorlikda grantlar va loyihalar jalb qilish.

- Har bir maktabda minimal inklyuziv infratuzilma standartlarini joriy qilish va ularning bajarilishini monitoring qilish.

O‘qituvchilarning malakasizligi

Muammo: Inklyuziv ta'lim muvaffaqiyatining asosiy omillaridan biri o‘qituvchilarning malakasi hisoblanadi. Biroq, O‘zbekistonda o‘qituvchilarning aksariyati maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash uchun yetarli bilim va ko‘nikmalarga ega emas:

- O‘qituvchilar inklyuziv ta'lim usullari, masalan, differentsial o‘qitish yoki individual ta'lim rejalari bo‘yicha o‘qitilmaydi.

- Maxsus ehtiyojli bolalarning psixologik va ijtimoiy ehtiyojlarini tushunishda qiyinchiliklar mavjud.

- Imo-ishora tili yoki Brail yozuvi kabi maxsus ko‘nikmalar deyarli o‘rgatilmaydi.

Sabablari:

- Pedagogik universitetlarda inklyuziv ta'lim bo‘yicha dasturlar yetarli darajada keng qamrovli emas.

- O‘qituvchilar uchun doimiy malaka oshirish kurslari tashkil etilmaydi yoki ular sifatsiz.

- O'qituvchilarning ish yuki va past maoshi tufayli ular qo'shimcha o'qishga motivatsiyasi yo'q.

Oqibatlari:

- Maxsus ehtiyojli bolalar ta'lim jarayonida e'tiborsiz qoladi yoki noto'g'ri yondashuvlarga duch keladi.
- Sinfda tengdoshlari bilan ijtimoiy integratsiya qiyinlashadi.
- O'qituvchilar stress va ishdan norozilikni boshdan kechiradi.

Yechim yo'llari:

- Pedagogik ta'lim dasturlariga inklyuziv ta'lim bo'yicha majburiy kurslarni kiritish.
- O'qituvchilar uchun muntazam seminarlar, vebinarlar va xalqaro tajriba almashish dasturlarini tashkil qilish.
- Maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlagan o'qituvchilarga moddiy rag'batlantirish tizimini joriy qilish.

Ijtimoiy stigmaning mavjudligi

Muammo: Jamiyatda nogironligi bo'lgan bolalarga nisbatan salbiy stereotiplar va kamsitish holatlari inklyuziv ta'limning rivojlanishiga to'sqinlik qiladi:

- Nogiron bolalar "oddiy" maktablarda o'qiy olmaydi, deb hisoblanadi.
- Ota-onalar o'z farzandlarining maxsus ehtiyojli bolalar bilan bir sinfda o'qishiga qarshilik ko'rsatishi mumkin.
- Bolalar o'rtasida tengdoshlarni kamsitish (bullying) holatlari kuzatiladi.

Sabablari:

- Inklyuziv ta'limning foydalari haqida jamoatchilikda xabardorlik past.
- Nogironlikka nisbatan madaniy va ijtimoiy stereotiplar chuqur ildiz otgan.
- OAV va ta'lim tizimida inklyuziya targ'iboti yetarli emas.

Oqibatlari:

- Maxsus ehtiyojli bolalar ijtimoiy izolyatsiyaga duch keladi.
- Ota-onalar farzandlarini maxsus maktablarga yoki uydan ta'lim olishga majbur bo'ladi.
- Inklyuziv ta'limning qabul qilinishi sekinlashadi.

Yechim yo'llari:

- OAV orqali inklyuziv ta'limning muhimligi haqida keng ko'lamli targ'ibot kampaniyalarini olib borish.
- Maktablarda o'quvchilar va ota-onalar uchun nogironlik va inklyuziya haqida ma'ruza va seminarlar tashkil qilish.
- Bolalar o'rtasida tengdoshlarni kamsitishning oldini olish uchun maxsus dasturlarni joriy qilish.

Individual yondashuvning yo'qligi

Muammo: Inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillaridan biri har bir o'quvchining ehtiyojlariga moslashtirilgan ta'limni ta'minlashdir. Biroq, O'zbekistonda bu borada jiddiy muammolar mavjud:

- Har bir bola uchun individual ta'lim rejalari (ITR) ishlab chiqilmaydi yoki sifatsiz bo'ladi.
- Psixologlar, logopedlar va maxsus pedagoglarning yetishmasligi tufayli bolalarga yordam ko'rsatish qiyin.
- Sinflar odatda ko'p sonli o'quvchilardan iborat bo'lib, o'qituvchilar har bir bolaga e'tibor bera olmaydi.

Sabablari:

- Maxsus ehtiyojlarni aniqlash va baholash tizimi yetarli darajada rivojlanmagan.
- Maktablarda psixologik-pedagogik xizmatlar tashkil etilmagan.
- O'qituvchilarning ish yuki individual yondashuvga vaqt ajratishga imkon bermaydi.

Oqibatlar:

- Maxsus ehtiyojli bolalar ta'lim dasturidan ortda qoladi.
- Ularning ijtimoiy va akademik integratsiyasi qiyinlashadi.
- Ota-onalar va bolalarda ta'limga ishonch pasayadi.

Yechim yo'llari:

- Har bir maktabda psixologik-pedagogik xizmatlarni tashkil qilish va mutaxassislarni jalb qilish.
- Maxsus ehtiyojlarni aniqlash uchun standartlashtirilgan diagnostika tizimini joriy qilish.
- O'qituvchilarga individual ta'lim rejalari bo'yicha treninglar o'tkazish.

Moliyaviy cheklovlar

Muammo: Inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun katta moliyaviy resurslar talab qilinadi, ammo bu sohada yetarli mablag' ajratilmaydi:

- Maxsus jihozlar (masalan, sensorli ekranlar, eshitish apparatlari) qimmat.
- O'qituvchilar va mutaxassislarni tayyorlash dasturlari moliyalashtirishni talab qiladi.
- Maktablarning infratuzilmasini yangilash uchun katta sarmoyalar kerak.

Sabablari:

- Davlat byudjetida ta'lim sohasiga, xususan inklyuziv ta'limga ajratilgan mablag' cheklangan.
- Xususiy sektorning ta'lim sohasiga sarmoya kiritishga qiziqishi past.
- Xalqaro grantlar va loyihalar yetarli darajada jalb qilinmaydi.

Oqibatlar:

- Inklyuziv ta'limning sifati pasayadi.

- Faqat cheklangan maktablarda inklyuziya amalga oshiriladi, bu esa tengsizlikni kuchaytiradi.

- Maxsus ehtiyojli bolalar ta'lim imkoniyatlaridan mahrum bo'ladi.

Yechim yo'llari:

- Davlat byudjetida inklyuziv ta'limga ajratiladigan mablag'ni oshirish.

- Xalqaro tashkilotlar (UNESCO, UNICEF) bilan hamkorlikni kengaytirish.

- Xususiyl sektorini jalb qilish uchun soliq imtiyozlari kabi rag'batlantirish choralarini joriy qilish.

Qonunchilik va amaliyotdagi nomuvofiqlik

Muammo: O'zbekistonda inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlash bo'yicha qonunchilik mavjud bo'lsa-da (masalan, "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va nogironlar huquqlari haqidagi hujjatlar), amalda bu qoidalar to'liq ijro etilmaydi:

- Qonunlarda inklyuziv ta'limning aniq mexanizmlari va standartlari ko'rsatilmagan.

- Maktablarning inklyuziv ta'limni joriy qilish bo'yicha majburiyatlari monitoring qilinmaydi.

- Ota-onalar va bolalarning huquqlari himoya qilinmaydi.

Sabablari:

- Qonunchilikning amaliy ijro etilishi uchun yetarli resurslar va tashkiliy tizim yo'q.

- Mas'ul idoralar o'rtasida muvofiqlashtirishning yetishmasligi.

- Qonunbuzilishlarga qarshi sanksiyalar va javobgarlik mexanizmlari zaif.

Oqibatlari:

- Inklyuziv ta'lim tizimi notekis rivojlanadi.

- Maxsus ehtiyojli bolalarning ta'lim olish huquqi buziladi.

- Ota-onalar huquqlarini himoya qilishda qiyinchiliklarga duch keladi.

Yechim yo'llari:

- Inklyuziv ta'lim bo'yicha aniq standartlar va yo'riqnomalar ishlab chiqish.

- Maktablarning inklyuziv ta'limni joriy qilish bo'yicha faoliyatini muntazam monitoring qilish.

- Ota-onalar va bolalarning huquqlarini himoya qilish uchun maxsus ombudsman institutini tashkil qilish.

Tadqiqot natijalari xalqaro tajribalar bilan solishtirilganda, O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirishda sezilarli kamchiliklar mavjudligini ko'rsatadi. Masalan, rivojlangan mamlakatlarda (masalan, Finlyandiya va Kanada) o'qituvchilarning maxsus tayyorgarligi va maktablarning moddiy ta'minoti yuqori darajada. O'zbekistonda esa bu sohada davlat siyosati va amaliy choralar yetarli emas. Shu bilan birga, ijtimoiy stereotiplarni bartaraf etish uchun jamoatchilikni xabardor qilish

kampaniyalari zarur. Tadqiqotning cheklovlari orasida faqat Toshkent shahri maktablari bilan cheklanganligi va kichikroq namunani hisobga olish mumkin.

Xulosa

Inklyuziv ta'limning dolzarb muammolari O'zbekistonda chuqur tizimli islohotlarni talab qiladi. Infrastruktura, malakali kadrlar, moliyaviy resurslar va ijtimoiy xabardorlikni oshirish kabi yo'nalishlarda kompleks yondashuv zarur. Davlat, xususiy sektor va xalqaro tashkilotlar o'rtasidagi hamkorlik bu muammolarni hal qilishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, jamiyatning inklyuziv ta'limga bo'lgan munosabatini o'zgartirish va nogironlikka nisbatan stereotiplarni yo'q qilish uzoq muddatli muvaffaqiyat uchun asosiy shartdir.

Inklyuziv ta'lim O'zbekistonda teng huquqli ta'lim tizimini rivojlantirishning muhim yo'nalishi sifatida qolmoqda. Biroq, infratuzilma, o'qituvchilar malakasi va ijtimoiy munosabat bilan bog'liq muammolar bu jarayonni sekinlashtirmoqda. Quyidagi takliflar ushbu muammolarni hal qilishga yordam beradi:

1. Davlat siyosatini kuchaytirish: Inklyuziv ta'lim uchun maxsus dastur va moliyaviy qo'llab-quvvatlashni kengaytirish.
2. O'qituvchilar tayyorgarligi: Maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash bo'yicha majburiy malaka oshirish kurslarini joriy etish.
3. Infratuzilmani rivojlantirish: Maktablarni zarur jihozlar bilan ta'minlash va maxsus ta'lim vositalarini ishlab chiqish.
4. Jamoatchilikni xabardor qilish: Inklyuziv ta'limning afzalliklari haqida ommaviy axborot vositalarida kampaniyalar o'tkazish.

Ushbu choralar inklyuziv ta'limning samaradorligini oshirishga va barcha bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini ta'minlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4884-son Qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish choratadbirlari to'g'risida"gi PF 6108-son Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasining «Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidagi Qonuni». // – Toshkent, 2008.
4. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 15-oktyabrdagi "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi O'RQ-641-son Qonuni.
5. Bola huquqlari to'g'risida Konvensiya. Xalqaro YuNISEF tashkiloti. – Toshkent, 1992. – 48 b.

6. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-637-son Qonuni.
7. Ахмедов, Б. А. (2021). Задачи обеспечения надежности кластерных систем в непрерывной образовательной среде. Eurasian Education Science and Innovation Journal, 1(22), 15-19.
8. Akhmedov, B. A., Shuhkrat, K. (2020). Cluster methods of learning english using information technology. Scientific Progress, 1(2), 40-43.
9. R.SHomaxmudova «Inklyuziv ta’limning nazariy va amaliy asoslari»- Razzoqov O.J- Toshkent-2007 yil
10. Tadjieva. S.X., Xusanova X.T., Majidova D.A. Kam ta’minlangan ko‘p farzandli oilalar bilan ijtimoiy ish: tajriba va amaliyot. – T.: Fan va texnologiya, 2014
11. Yusupov, M., Akhmedov, B. A., & Karpova, O. V. (2020). Numerical simulation of nonlinear vibrations of discrete mass with harmonic force perturbation. Acta of Turin Polytechnic University in Tashkent, 10 (4), 71-75.